

ВІЙСЬКОВО-ТОПОГРАФІЧНІ ОПИСИ ЯК ОДИН З НАПРЯМІВ РОЗВИТКУ ВІЙСЬКОВОЇ СТАТИСТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ПОЧАТКУ XIX СТ.

На тлі історичних подій кінця XVIII – початку XIX ст. досліджується процес появи двох груп військово-історичних описів: перша група – військово-топографічні описи, що були упорядковані внаслідок проведення топогеодезичних зйомок окремих територій Російської імперії; друга – описи, що створювалися здебільшого цивільними губернаторами окремих територій на замовлення військових під час складання чергового розкладу розквартирування військ (ініціатором створення останньої групи описів був військовий міністр Російської імперії О. Аракчєєв). У статті також детально проаналізовані основні засади співробітництва О. Аракчєєва з представниками місцевої влади (цивільними губернаторами) щодо впорядкування нового розкладу розквартирування військ.

Наприкінці XVIII ст. у межах запланованих імператором Павлом I політичних, адміністративних та військових реформ у Російській імперії створюється провідна топографічна установа країни – Особисте його імператорської величності Депо карт. Надалі за безпосередньою участю співробітників Депо карт та Почту його імператорської величності за Квартирмейстерською частиною відбувається процес активного упорядкування картографічної продукції, проведення топогеодезичних досліджень у межах Російської імперії, збір та систематизація топографо-статистичної інформації про основні стратегічні об'єкти та ресурси регіону, оформлення цієї інформації в узагальнюючі описові твори. Таким чином, упорядкування військово-топографічних описів на тлі наближення епохи Наполеонівських війн стає провідним напрямом діяльності Депо карт та Почту й.і.в. за Квартирмейстерською частиною. На жаль, вітчизняною та зарубіжною наукою здебільшого було систематизовано інформацію про діяльність вищезазначених установ у галузі створення картографічних матеріалів та проведення системних топогеодезичних досліджень (праці І. Боброва [1], В. Глушкова [2], В. Єсакова [3], З. Новокшанової-Соколовської [4], О. Постнікова [5], П. Папковського [6], С. Ричкова [7], Р. Сосса [8]). Щодо проблеми впорядкування перших військово-статистичних оглядів, то це питання тривалий час залишалося поза увагою вчених. Тому метою цієї статті є на основі розгалуженої джерельної бази сформувані загальне уявлення про процес та методику створення перших військово-статистичних оглядів Російської імперії.

7 серпня 1797 р. за рекомендацією вищого керівництва країни було створено Особисте його імператорської величності Депо карт (очолив цю установу відомий картограф та військовий інженер К. Опперман). Спочатку Депо карт займалося пошуком, систематизацією та зберіганням картографічних матеріалів. За перший рік функціонування до Депо карт з різних установ Російської імперії надійшло на зберігання 766 карт та планів, картографічних матеріалів 44 губерній європейської та азійської частини Росії. Наприклад, до Депо карт було передано карти і плани Імператорського

Ермітажу, картографічні та описові матеріали з приватних колекцій (колекції генерал-прокурора П. Лопухіна та генерала О. Аракчєєва). З 1799 р. до Депо карт на зберігання почали надходити всі справи головних армійських штабів після завершення кожної військової компанії. З часом поліпшення матеріально-технічної та наукової бази Депо карт (до установи приєдналися відомі топографи на чолі з О. Вільбрехтом) привело до активізації роботи цієї установи, особливо в галузі упорядкування нових зразків картографічної продукції. У 1799 та 1800 рр. Депо карт та Почет його імператорської величності за Квартирмейстерською частиною завершили створення перших докладних військових карт кордонів Росії з Пруссією та Оттоманською Портою (масштаб 10 верст; 1:420000). Вищезазначені карти були упорядковані під керівництвом К. Оппермана. Крім того, в 1799 р. Депо карт підготувало до друку атлас компанії російських військ у Швейцарії, а також видало «Генеральну карту части России, разделенную на губернии и уезды с изображением почтовых и других дорог». У 1801 р. побачило світ друге видання «Российского атласа, из 44 карт состоящего» (більшість карт до цієї збірки були складені відомим картографом О. Вільбрехтом, перше видання цього атласу побачило світ ще у 1792 р.) [9]. До 1 травня 1801 р. було розпочато роботу над створенням «Подробной карты Российской империи и прилегающих к ней заграничных владений» (масштаб 1:840000) (роботу завершено у 1804–1805 рр.). Спочатку передбачалося створити карту на 100 аркушах, потім було додано 6 аркушів на північну частину Фінляндії, Кольського півострова та Карелію. У 1816 р. додатково до цієї карти було надруковано «Карту Царства Польского, служащую к продолжению Подробной карты России» [10].

Надалі під патронатом Депо карт та Почту й.і.в. за Квартирмейстерською частиною співробітників Інженерного корпусу та колишнього Генерального штабу стали долучати до проведення топогеодезичних досліджень окремих регіонів Російської імперії. У 1796 р. розпочалися топографічні зйомки новоприєднаних у результаті Першого, Другого й Третього поділів Речі Посполитої територій. Зйомкою Литовської губернії, до якої увійшли території майбутньої Гродненської та Віленської губерній, керував полковник Боренвіль. Активну участь у роботі цієї експедиції брали офіцери Генерального штабу С. Вистицький, Ф. Хоментовський, В. Габбе, С. Марін та ін. За результатами роботи цієї експедиції було впорядковано карту Литовської губернії. З 1798 р. до 1804 р. під керівництвом генерал-майора Ф. Штейнгеля відбувалася зйомка території «Російської Фінляндії» (майбутня територія Выборзької губернії) [11]. У топогеодезичній експедиції Ф. Штенгеля працювали підполковник Е. Штегман, майори Стуббе, К. Берх, Ф. Рідігер, П. Нейдгарт, капітан Шпренгер, поручики П. Теслев, О. Теслев, Брокман і Гозіуш, підпоручик С. Корнилович. З 1800 р. під головуванням підполковника Ф. Хоментовського та А. Адеркаса тривала зйомка приморської частини Петербурзької губернії від Стрельни до гирла Неви [12].

Зміна політичного керівництва в Російській імперії на початку XIX ст. привела до активізації топогеодезичних досліджень у російській державі. За правління Олександра I співробітниками Квартирмейстерської частини та Депо карт до Вітчизняної війни 1812 р. вдалося реалізувати на теренах

Російської імперії серію топогеодезичних досліджень. Так, у 1801 р. під головуванням Ф. Хоментовського була завершена зйомка окремих частин Волинської та Подільської [13]. Протягом 1801 р. топографічна експедиція під керівництвом полковника А. Адеркаса працювала над зйомкою території між Фінською затокою та Ладозьким озером, від Петербурга до кордонів Выборзької губернії. Протягом 1801–1802 рр. група картографів за наказом П. фон Сухтелена збирала та систематизувала статистичну інформацію про демографічну ситуацію в Київській губернії (за період з 1796 р. до 1801 р.) [14]. Наприкінці 1801 р. з метою дослідження Кавказьких гір було спрямовано полковника В. Дренякіна та підпоручика Розьє (у 1803 р. їм на допомогу приїхала група військових з 10 осіб для підготовки карти та камерального опису цього регіону) [15]. З 1803 р. до 1804 р. офіцери Почту й.в. за Квартирмейстерською частиною під керівництвом полковника Гарпе знімали територію Естляндської губернії. Протягом 1803–1804 рр. підпоручик Я. Гавердовський за допомогою колоноводів І. Богдановича та Іванова спробували дослідити територію Киргиз-кайсацьких степів. За результатами роботи цієї експедиції було створено військово-статистичний огляд та карту Киргиз-кайсацьких степів (ці роботи планувалося надрукувати до 1811 р., однак підготовка до військових дій з армією Наполеона I Бонапарта не дала змогу завершити цю роботу). У 1810 р. полковник Буцковський отримав доручення упорядкувати військово- топографічний опис Кавказької губернії, над яким активно працював протягом 1811 – 1813 рр. [16]. З 1802 до 1806 рр. під керівництвом генерал-майора М. Вистицького топографи знімали окремі частини Волинської та Подільської губерній [17]. З 1803 до 1804 рр., а також з 1806 до 1811 рр. тривала зйомка Лівонської губернії та прилеглих до неї островів Балтійського моря. Протягом 1805–1810 рр. топографічні експедиції працювали в Петербурзькій, Новгородській та Олонецькій губерніях, з 1805 до 1806 рр. – на Подолі та на Очаківській землі, з 1809 р. до 1811 р. – у Фінляндії [18].

У 1810 р. військовим міністром М. Барклай де Толлі було прийнято рішення про проведення рекогносцирувальних та описових робіт на території між Західною Двіною та Дніпром до кордонів з Пруссією, Герцогством Варшавським, Галичиною та Молдавією. У результаті обстеження західних кордонів Російської імперії з'явилися на світ численні картографічні та описові матеріали. Наприклад, у 1810 р. було укладено «Военно-топографическое описание р. Днепра и дороги вдоль нее от устья р. Припяти до Киева», «Описание дороги от Киева по правому берегу р. Днепра до устья р. Припяти и населенных пунктов вдоль нее», плани міст Проскурова, Вінниці, Зінькова, Тульчина, Літина, Брацлава, Володарки, П'ятигорів, Кальніболота тощо. У 1811 р. закінчилися роботи над створенням «Карты и описания почтовой дороги Витебск – Невель Великие Луки», «Военного описания дорог по Витебской губернии», топографічні карти «Реки Двины от гор. Витебска до впадения в море», «Реки Двины от г. Витебска до крепости Динабург», «Карты и описания маршрутов», «Карты и описания маршрутов по Курляндской и Виленской губернии». У 1811 р. також було створено описи місцевості при таких населених пунктах (територія майбутніх військових позицій): Володимир, Луцьк, Рожище, Клевань, Рівне, Тульчин, Ковель, Радзівілів, Кременець

Острог Дубни, Варковичі, Волочиск, Староконстянтинів, Любар, Ямпіль, Заславль, Полонне, Гусятин, Грудне, а також опис Чорного острова та фортеці у Кам'янці-Подільському [19].

Паралельно з проведенням системних топогеодезичних досліджень на теренах Російської імперії відбувався процес накопичення та опрацювання статистичних матеріалів про територію, що знаходились у зоні дислокації окремих військових підрозділів або перебували на шляху їх пересування до місць бойових дій. Першим з військових міністрів, який приділив належну увагу дослідженню означених проблем, був О. Аракчєєв. Після призначення на посаду Військового міністра (30 січня 1808 р.) він вирішив напередодні Вітчизняної війни 1812 р. зреформувати російську армію. Серед основних засад його військових перетворень історики називають:

- 1) виокремлення артилерійських частин у самостійні формування;
 - 2) введення нових статутів, штатів та принципів армійської комплектації та управління, дивізійної організації армії;
 - 3) створення рекрутського депо;
 - 4) впровадження новітніх видів озброєння;
 - 5) створення нової інтендантської системи.
- У межах реалізації останньої реформи О. Аракчєєв рекомендував керівникам військових підрозділів під час проходження території до місць своєї дислокації вимагати від місцевих цивільних губернаторів «Акты о благополучном следовании», в яких представники місцевої влади повинні були описати усі існуючі конфлікти між жителями губернії та офіцерським складом щодо їх розквартирування та забезпечення провіантом.

Перед упровадженням військово-адміністративних реформ О. Аракчєєв вирішив підготувати новий варіант розкладу розташування військових підрозділів на всій території Російської імперії з урахуванням думки місцевих губернаторів та населення (оскільки для місцевого населення квартирна повинність була найбільш соціально травматичною) [20]. З цією метою він 30 квітня 1808 р. затвердив наказ цивільним губернаторам щодо надання йому рекомендацій з питань розміщення військових підрозділів та створення військово-топографічних описів майбутніх місць їх дислокації. Починаючи з травня 1808 р. такі матеріали (відповіді) почали поступово надходити до О. Аракчєєва. До структури надісланих матеріалів долучались: 1) карта губернії із зазначенням адміністративних кордонів кожного повіту, усіх міст, сільських населених пунктів; 2) військово-статистичний опис губернії (до цього опису потрібно було залучити інформацію про кількість житлових та господарських приміщень у кожному населеному пункті губернії); 3) думка цивільного губернатора з рекомендаціями щодо розміщення на тій чи іншій території кавалерійських, саперних, артилерійських, піхотних військових підрозділів.

Одними з перших виконали завдання О. Аракчєєва та надіслали статистичні матеріали: Київський цивільний губернатор П. Панкратьєв (увесь необхідний пакет документів він надіслав 17 травня 1808 р.), Херсонський цивільний губернатор П. Мещерський (останній виконав це завдання 9 липня 1808 р.). 16 вересня 1808 р. такі рекомендації з описом надійшли від Пермського цивільного губернатора Б. Гермеса, 10 жовтня 1808 р. – від Подільського цивільного губернатора П. Литвина, 10 квітня 1809 р. – від Катеринославського цивільного губернатора К. Гладкого тощо. У результаті такої співпраці військових та цивільних установ Російської

імперії були створені такі описи: «Росписание Полтавской губернии городам и местечкам, селениям и деревням в коих военный постой для трех полков назначен бать» (1808 р.) [21], «Подробное описание Малороссийско-Полтавской губернии, с приложением письма Казакевича к графу Аракчееву» (1808 р.) [22], «Описание Екатеринославской губернии с приложением мнения гражданского губернатора и с описанием квартир. 1808 г.» [23], «Мнение Слободско-Украинского губернатора относительно распоряжения войск во вверенной ему губернии с приложением описания квартир» (1808 р.) [24] тощо. Кожен з цих описів мав таку структуру:

Таблиця 1. Приклад оформлення «Описания квартир войскам по назначению Екатеринославского гражданского губернатора» [25].

Но ме р по	Екатеринославский уезд	Расстоя ние от штаба	Ч ис ло	Показание местоположения, какая где вода и подножный корм
13	Селения, предполагающ для расквартирова одной артиллерийско понтонной команды Волоское	20	35	При речке Днепр и Мокрой Суры на горы вода и покосы хорошие
16	Звонецкое	27	77	При реке Днепр на возвышенности на вода хорошая

Як було зазначено вище, до основного тексту опису обов'язково додавалися рекомендації місцевого цивільного губернатора щодо розміщення на теренах губернії військових підрозділів. У майбутньому використання цих настанов, за спостереженням О. Аракчєєва, мало сприяти: 1) безконфліктному вирішенню всіх проблемних ситуацій між військовими та цивільним населенням (оскільки представники місцевої влади заздалегідь попереджали про основні ризики, що існували під час розквартирування нових військових підрозділів на цій території); 2) виправленню помилок, яких припустилися дивізійні квартирмейстери під час затвердження попереднього розквартирування військ; 3) скороченню витрат на утримання військових підрозділів у регіоні. Доцільність практики упорядкування описів території, безпосередніх місць дислокації військового підрозділу, підтверджувалася численними фактами. Наприклад, Київський цивільний губернатор П. Панкрат'єв неодноразово рекомендував військовому керівництву країни відмовитися від розміщення на території м. Радомишля п'яти кавалерійських ескадронів. Однак, керівництво не дослухалося до нього і побудувало на цій території стайні (з місцевого бюджету) було

витрачено більше 50 тис. руб) [26]. Тривалий час вони залишались вільними, оскільки в регіоні не було належних умов для утримання кавалерійських підрозділів. Як заповняв П. Панкрат'єв, територія навколо означеного міста була заболочена, врожайність сільськогосподарських культур у середньому не перевищувала сам-2 – сам-3, зібраного врожаю ледь вистачало для забезпечення потреб місцевого населення. Таким чином, нехтування рекомендаціями губернатора призвело до того, що місцевий бюджет зазнав через будівництво значних втрат. Тому П. Панкрат'єв, аби не припуститися у подальшому таких помилок, радив розмішувати на цій території лише один піхотний полк [27].

Інший представник місцевої політичної еліти, цивільний губернатор Катеринославської губернії К. Гладкий, повідомляв О. Аракчєєву, що на теренах губернії на той період були дислоковані такі військові підрозділи в Катеринославському повіті – Чернігівський драгунський полк, в Олександрівському повіті – шість рот Естляндського полку та одна артилерійська напіврота. Надалі єдиною територією, де можна було розмістити ще додатковий військовий контингент (піхотний полк), К. Гладкий називав Слов'яносербський повіт (більшу кількість військових підрозділів розмішувати в цій губернії, на думку губернатора, було недоцільно). У той же час керівництво країни вважало за потрібне розмістити на теренах Катеринославщини сім полків піхоти або кавалерії, декілька рот артилерії. На думку К. Гладкого, це завдання для місцевої влади було нездійсненним, оскільки в більшості населених пунктів губернії кількість будинків не перевищувала 150 одиниць. Недостатня кількість будинків в поселенні могла призвести до того, що військове керівництво країни було змушено певну кількість піхотинців розмішувати на достатній відстані від штабу. Це призводило до порушення основних вимог до розквартирування військ (рота повинна була дислокуватися на відстані не більше 30 верст від штабної установи) [28].

Також активно захищав інтереси місцевого населення (без збитків для держави) цивільний губернатор Слобідсько-Української губернії І. Бахтін. Він вважав, що для ефективного вирішення питання розквартирування військ потрібно спочатку зібрати та систематизувати всю необхідну інформацію про економічні та людські ресурси регіону і вже на основі зібраної інформації розробляти певні рекомендації. Саме тому, після надходження наказу О. Аракчєєва до його канцелярії, він намагався залучити до упорядкування військово-топографічного опису більшість керівного складу Слобідсько-Української губернії. Так, у межах виконання наказу від 10 квітня 1808 р. І. Бахтін вимагав від губернського землеміра М. Драгомира у чітко зазначені строки надіслати йому карту Слобідсько-Української губернії, відомість про кількість населення в усіх її містах та селищах [29]. До цієї відомості потрібно було також додати інформацію про відстань селищ та позаштатних містечок від повітового міста, кількість десятин, що знаходилась у власності місцевого населення. Майже через місяць (21 травня 1808 р.) після опрацювання всіх документальних матеріалів у губернській креслярні, М Драгомир виконав покладене на нього завдання: 1) надіслав матеріали про кількість населення губернії (джерелом до цих матеріалів послугувала окладна книга 1805 р.); 2) упорядкував перелік населених пунктів, в яких

кількість населення перевищувала 400 осіб; 3) детально описав розвиток військової справи в Чугуєві за часів розквартирування у цьому місті Чугуївського козацького полку. Надісланий на адресу І. Бахтіна документ мав узагальнюючу назву «Ведомость, состоящим в Слободско-Украинской губернии городам казенного ведомства и помещичьим селениям, в кои не менее четырех сот душ по окладу 1805 г. и с исключением города Чугуева и приписанных к нему слобод комплектующих Чугуевский козацкий полк по алфавитному порядку на каждый уезд» [30]. Однак цей документ був не єдиним, який надійшов на адресу І. Бахтіна в межах виконання цього наказу. 6 червня 1808 р. відгукнувся на прохання І. Бахтіна харківський поліцейстер. Він надіслав відомості про кількість населення та приватних дворів у Харкові («Ведомость сколько в городе Харькове состоит домов, принадлежащих дворянским, купеческим, обывательским и прочего состояния людей»). 19 червня 1808 р. інформацію про кількість населення м. Ізюма за окремими соціальними станами представив місцевий городничий Мерцалов. 20 червня 1808 р. надіслав до цивільного губернатора аналогічні відомості про заштатне місто Слов'янськ земський справник Купчинов.

Після опрацювання наданої інформації, І. Бахтін упорядкував «Мнение Слободско-Украинского губернатора относительно распоряжения войск в вверенной ему губернии с приложением описания квартир» та 10 вересня 1808 р. надіслав його до Військового міністра О. Аракчеєва. Військовому керівництву країни І. Бахтін в описі запропонував врахувати такі рекомендації під час розміщення основних військових підрозділів на теренах губернії: 1) місцем дислокації кавалерійських підрозділів обирати східні повіти: Вовчанський, Зміївський, Ізюмський, Куп'янський (такий висновок ґрунтувався здебільшого на матеріалах про середні ціни на сільськогосподарську продукцію та фураж (в означених повітах середні ціни на пшеницю, овес, сіно були набагато нижче, ніж в інших повітах губернії). Також більшість селянських господарств цього району, за спостереженням І. Бахтіна, належала до категорії заможних, отже, мала фінансові можливості прогодувати необхідну кількість солдат та офіцерів російської армії.); 2) для раціонального розквартирування кавалерійських військ на теренах Куп'янського повіту збудувати достатню кількість господарських приміщень і стаєнь; 3) у Куп'янському та Вовчанському повітах розміщувати не більше як по одному кавалерійському полку (оскільки в повітових містах є можливість розмістити лише по одній штабній установі); 4) Ізюмський повіт обирати для дислокації двох кавалерійських полків: один розміщувати в Ізюмі, інший – в заштатному місті Слов'янську; 5) артилерійську бригаду розмістити в губернському місті Харкові, оскільки в ньому є достатня кількість складських приміщень для зберігання боєприпасів; 6) залишити в Харкові та Охтирці пункти призову новобранців; 7) інші повіти губернії обирати як місце дислокації піхотних підрозділів.

Також суттєві зауваження до нового розкладу розквартирування військ запропонували й інші губернатори. Наприклад, як повідомляв Пермський цивільний губернатор Б. Гермес, у зв'язку з тим, що на території регіону перебувала достатня кількість підприємств важкої промисловості, їх співробітники були звільненні від розміщення у своїх будинках військовослужбовців (відповідно до Горного положення від 13 липня 1806

р.). Тому розташовувати на теренах Пермської губернії додаткові військові контингенти, хоча і тимчасово, було не доцільно. Також на території губернії перебувала значна кількість малонаселених пунктів, в яких чисельність будинків та дворів не перевищувала від 3 до 10 об'єктів. Окрім цього в Пермській губернії мешкали представників різних етносів та соціальних груп (башкири, мішарі (мещеряки), татари, бобили), усі ці категорії звільнялись від виконання квартирної повинності) [31]. Тому Б. Гермес наполегливо рекомендував врахувати його рекомендації та не припуститися помилок під час формування чергового розкладу розквартирування військ.

Після надходження всіх описів губерній і областей Російської імперії, а також рекомендацій щодо дислокації, планувалося їх узагальнити й упорядкувати єдиний військово-топографічний опис, який би у подальшому слугував джерельною основою для упорядкування, нового розкладу розквартирування військ російської армії. Скориставшись надісланими матеріалами (описами, картами та рекомендаціями цивільних губернаторів), М. Вистицький протягом 1808–1809 рр. упорядкував узагальнюючий опис

«Описание, в которой губернии с удобствами и выгодами обывателей так и войск может быть расположено на временных квартирах полков, пехотных и кавалерийских, также артиллерийских и запасных рекрутских с показанием штабных и батальонных квартир по губерниям, сделанное на основании Высочайшего повеления с отношением господ гражданских губернаторов, генерал-майором Вистицким 2» [32]. Опис генерал-майора М. Вистицького, як і первинні матеріали, був здебільшого оформлений у таблично-графічній формі і складався з двох частин: з самого опису місць дислокації основних військових підрозділів (кавалерії, піхоти, артилерії) та таблиці, в якій у систематизованому вигляді було надано статистичну інформацію щодо районів дислокації військових підрозділів за всіма областями та губерніями Російської імперії, зокрема за Волинською, Чернігівською, Подільською, Київською, Полтавською, Слобідсько-Українською, Херсонською, Таврійською [33].

Таким чином, наприкінці на початку XIX ст. більшість військово-топографічних обстежень областей та губерній Російської імперії зберігала такі риси: 1) відсутність єдиного системного підходу до їх проведення в межах усієї держави; 2) наявність значної кількості програмних документів для упорядкування; 3) вирішення під час проведення топографічних досліджень певних короткотривалих завдань (наприклад, підготовка до війни з Наполеоном I Бонапартом, врегулювання проблем дислокації військових підрозділів). Під впливом цих факторів військово-топографічні установи Російської імперії протягом на початку XIX ст. створювали різнопланові військово-топографічні описи, які різнилися між собою структурою, інформаційним навантаженням, джерельною базою. Поступово на початку XIX ст. сформувалися дві групи описів: 1) військово-топографічні, створені внаслідок проведення топогеодезичних зйомкокремих територій Російської імперії (їх головне завдання – виконувати роль ілюстративного матеріалу до карт та планів, які були створені під час проведення топогеодезичних робіт); 2) описи, що створювалися здебільшого цивільними губернаторами окремих територій на замовлення військових під час складання чергового розкладу розквартирування військ, або військово-статистичні огляди територій

на яких дислокувався той чи інший військовий підрозділ з подальшим плануванням воєнних операцій.

РЕЗЮМЕ

На фоне исторических событий конца XVIII – начала XIX в. исследуется процесс появления двух групп военно-исторических описаний: первая – военно-топографические описания, которые были упорядочены в результате проведения топогеодезических съемок отдельных территорий Российской империи; вторая – описания, которые создавались в основном гражданскими губернаторами отдельных территорий по заказу военных при составлении очередного расписания расквартирования войск (инициатором создания последней группы описаний был военный министр Российской империи А. Аракчеев). В статье также подробно проанализированы основные принципы сотрудничества А. Аракчеева с представителями местной власти (гражданскими губернаторами) по составлению нового расписания расквартирования войск.

Ключевые слова: военно-топографические описания, А. Аракчеев, И. Бахтин, расквартирование войск, губерния.

SUMMARY

The author studies the formation of two groups of military and historical descriptions against the background of historical events at the turn of XVIII – XIX centuries. One of them is the group of military and topographical descriptions which were ordered as a result of topogeodetic survey of some territories of the Russian Empire. The other one is the descriptions which were created generally by civil governors of certain territories according to the orders of military men while drawing up the next schedule of armed forces quartering (the last group of descriptions was initiated by the Minister of War of the Russian Empire A. Arakcheev). In the article it is analyzed the basic principles of cooperation between

A. Arakcheev and the representatives of local government (civil governors) on drawing up a new schedule of army quartering.

Keywords: military and topographical descriptions, A. Arakcheev, I. Bakhtin, armed forces quartering, province.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобров И. В. История становления военно-топографической службы России / И. В. Бобров, В. Н. Филатов // Геопрофи. – 2012. – № 1. – С. 5–11.
2. Глушков В. В. История военной картографии в России. XVIII – начало XX в. / В. В. Глушков. – М. : ИДЭЛ, 2007. – 528 с.
3. Есаков В. А. Русские географические исследования Европейской России и Урала XIX – начала XX вв. / В. А. Есаков, А. И. Соловьев. – М. : Наука, 1964 – 175 с.
4. Новокшанова-Соколовская З. К. Картографические и геодезические работы в Российской империи в XIX – начале XX в. / З. К. Новокшанова- Соколовская. – М. : Наука, 1967. – 265 с.
5. Папковский П. П. Из истории геодезии, топографии и картографии в России / П. П. Папковский. – М. : Изд-во «Наука», 1983. – 158 с.
6. Постников А. В. Развитие крупномасштабной картографии в России / А. В. Постников. – М. : Наука, 1989. – 229 с.

7. Рычков С. Ю. Депо карт и Квартирмейстерская часть накануне Отечественной войны 1812 г. / С. Ю. Рычков // Военно-исторический журнал. – 2006. – № 4. – С. 35–39.
8. Сосса Р. І. Історія картографування території України. Від найдавніших часів до 1920 р. Короткий нарис / Р. І. Сосса. – К. : Наукова думка, 2000. – 246 с.
9. Глушков В. В. История военной картографии в России. XVIII – начало XX в. / В. В. Глушков. – М. : ИДЭЛ, 2007. – С. 113.
10. Шибанов Ф. А. Очерки по истории отечественной картографии / Ф. А. Шибанов. – Ленинград : Изд-во Ленинградского университета, 1961. – С. 106.
11. Новокшанова-Соколовская З. К. Картографические и геодезические работы в Российской империи в XIX – начале XX в. / З. К. Новокшанова-Соколовская. – М. : Наука, 1967. – С. 116.
12. Глушков В. В. Вказ. праця. – С. 116.
13. Предисловие. История Военно-топографического депо и геодезических работ Генерального штаба // Записки Военно-топографического депо. – 1837. – № 1. – С. 16.
14. Державний архів Київської області, Ф. 2, оп. 3, спр. 377, арк. 4.
15. Предисловие. История Военно-топографического депо и геодезических работ Генерального штаба // Записки Военно-топографического депо. – 1837. – № 1. – С. 16.
16. Там само. – С. 17.
17. Там само. – С. 16; 144–145.
18. Новокшанова-Соколовская З. К. Вказ. праця. – С. 118.
19. Петрова І. В. Історія проведення топографічних зйомок татріангуляційних робіт у Подільській, Київській та Волинській губерніях (перша половина XIX ст.) // Гуманітарний журнал. – 2013. – № 3. – С. 11–19.
20. Лапин В. В. Постоянная повинность в России / В. В. Лапин // Английская набережная, 4. Ежегодник Санкт-Петербургского научного общества историков и архивистов. 2000 год. – СПб., 2001. – С. 117–131.
21. Російський державний військово-історичний архів (Далі – РДВІА), Ф. 846, оп. 16, спр. 18953, 34 арк.
22. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 18954, 45 арк.
23. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 18733, 43 арк.
24. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 17234, 32 арк.
25. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 16775, 34 арк.
26. Там само. – арк. 334–334зв.
27. Там само. – арк. 336.
28. Державний архів Харківської області (Далі – ДАХО), Ф. 3, оп. 5, спр. 310, арк. 5.
29. ДАХО, Ф. 3, оп. 15, спр. 395, арк. 5–6.
30. Там само. – арк. 11–17.
31. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 16775, арк. 104.
32. РДВІА, Ф. 846, оп. 16, спр. 16760, 26 арк.
34. Там само. – арк. 1–26.